

הפעלה 2: תורה והשכלה

רקע

הרב שמואל מוהליבר היה רב גדול בתורה, אולם הוא היה גם תומך נלהב בהשכלה כללית. לטענתו, "באין חכמה אין יראה", ולכן יש צורך להוסיף לתוכנית הלימודים היהודית המסורתית את לימוד שפת המדינה וגם מלאכה והשכלה כללית. הוא לא ראה בעין יפה התפרנסות מרבנות או ממסחר, והמליץ על שני סוגי פרנסה אחרים: "פועל כפיים", כלומר - מלאכת כפיים, ו"חכמת לב", כלומר - מקצועות המבוססים על השכלה ומדע. להערכתו, ידיעת שפת המדינה תסייע לאדם להשיג חיים נעימים ומאושרים ותועיל לשפר את ההבנה עם הנכרים, ובעיקר עם הממשלה, ולשמור על 'כבוד ישראל'. הוא האשים את המנהיגות החרדית בפאסיביות ובחוסר נכונות להתמודד עם המציאות. הוא האמין שהיוזמה האנושית והביטחון בה' צריכים להשלים זה את זה.

הרב מוהליבר קבע כי יש "לאחד את התורה והחכמה בעוד מועד, ואז יש בכוחנו לקחת את החכמה לרעה לגברת הבית - תורת ה', ואף לכבוש אותה לאמה כאחת הרקחות והטבחות, כאשר עשו חכמינו הראשונים ז"ל, אבל כאשר נאבה לגרשה כולה - אזי תפרוץ בסופה וסער ובשאון עוזה תשרש את הכל, ותורתנו הקדושה מה תהי עליה... כבר הורה הניסיון, אשר על-ידי התנגדות כאלה אבדנו טובה הרבה, ועוד נתנו יד לפרוע פרעות בידוע".

לדעתו נחוץ תיקון יסודי בחינוך הנוער היהודי בדרך של שילוב התורה והחכמה. תחילה יש לטעת את האמונה עמוק בלב הצעיר ולחשל את רוחו, ואז אין חשש, שמא תפגע ההשכלה באמונתו. יש לחדש את המצב, שהיה מקובל בישראל בתקופות שונות בעבר, של יהודים אנשי אשכולות, אמונים על תורה ודעת, רופאים, פילוסופים, מדענים ומדינאים, שחכמתם לא פגעה בראתם.

(על-פי: יואל ירדן, "הגותו החינוכית של הרב שמואל מוהליבר תרל"ג-תרל"ד", עמ' 44-35; גאולה בן יהודה, "מוהליבר, שמואל", בתוך: **האנציקלופדיה הציונית**, עמ' 343-340).

בהפעלה זו יתמודדו המשתתפים עם שאלת היחס ללימודי חול ולהשכלה כללית במורשת ישראל ובמערכת החינוך הדתי במדינת ישראל.

מטרות

- א. להפגיש את המשתתפים עם הגותו החינוכית של הרב שמואל מוהליבר.
- ב. לדון בשאלת מקומה של ההשכלה הכללית לצד ההשכלה התורנית ובהשלכותיה לימינו.

מהלך הפעילות

1. תולים על קירות החדר שלושה שלטים:

◆ לימודי קודש חשובים יותר מלימודי חול.
◆ לימודי חול חשובים יותר מלימודי קודש.
◆ לימודי חול ולימודי קודש חשובים באותה מידה.

2. מבקשים מכל משתתף לשבת מתחת לשלט המקובל עליו ביותר.
3. כל קבוצת משתתפים מתבקשת לגבש את עמדתה ולהכין את נימוקיה להצגה במליאה, בהתאם לכרטיס המשימה (נספח 1).

4. כל קבוצה מציגה את נימוקיה לפני המליאה. לשם כך עורכים סבב בין הקבוצות, כאשר כל קבוצה מציגה בכל פעם נימוק אחד. חשוב להקפיד על דיון מסודר ולא לאפשר התפרצויות. מי שמשנה את עמדתו במהלך הדיון מוזמן לעבור לשבת מתחת לשלט המתאים לו.
5. כל קבוצה מקבלת את דף המקורות (נספח 2) ואת דף המשימות (נספח 3). ניתן לחלק למשתתפים את דף הטיעונים (נספח 4) לפי שיקול דעתו של המנחה.
6. כל קבוצה מציגה את הויכוח שעסקה בו לפני המליאה, רצוי בצורת משחק תפקידים.
7. מקיימים דיון מסכם סביב השאלות:
- א. האם, לדעת הרב מוהליבר, ההשכלה הכללית חשובה רק לשם פרנסה או שיש לה ערך בפני עצמה?
ב. האם ניתן להשוות בין מצב החברה היהודית בגולה בתקופתו של הרב מוהליבר לבין מצב החברה היהודית במדינת ישראל היום? מהן נקודות הדמיון? מהם ההבדלים?
ג. האם היום במדינת ישראל, ניתן להבין ו/או להצדיק את העמדה החרדית הטוענת שאין מקום להשכלה כללית? מהם טיעוניה של השקפה זו?
ד. מהי עמדת הציונות הדתית היום בשאלה זו, לדעתכם? האם זו עמדה חד-משמעית?

נספח 1: כרטיס משימה

- א. ערכו סבב ביניכם, שבו כל אחד ינמק מדוע בחר בעמדה זו.
- ב. הגדירו את המושגים:
- מה פירוש "לימודי קודש", לדעתכם?
 - מהם "לימודי חול" בעיניכם?
- ג. האם ניתן לוותר לחלוטין על אחד התחומים? מדוע כן? מדוע לא?
- ד. האם העמדה שנקטתם בה היא עמדה הנכונה לכל אחד מכם באופן אישי או לכל עם ישראל באופן כללי? מדוע?
- ה. ערכו רשימה של הטיעונים התומכים בעמדה שלכם.
- ו. ערכו רשימה של טיעונים נגד העמדות האחרות.

נספח 2: תורה והשכלה - דף מקורות

"תנו רבנן: "ואספת דגנך" (דברים י"א) - מה תלמוד לומר - לפי שנאמר: "לא ימוש ספר התורה הזה מפריך" (יהושע א'), יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר: "ואספת דגנך" - הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל; רבי שמעון בן יוחי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורע בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר: "ועמדו זרים ורעו צאנכם" (ישעיהו ס"א)... אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי - ולא עלתה בידן".
(תלמוד בבלי, ברכות ל"ה ע"ב)

מהי המחלוקת בין רבי ישמעאל לבין רבי שמעון?

עמדת החרדים

"אין לאדם ללמוד כי אם מקרא משנה וגמרא ופוסקים הנמשכים אחריהם ובזה יקנה העולם הזה והעולם הבא אבל לא בלימוד שאר החוכמות".
(הרמ"א, שולחן ערוך, יורה דעה רמ"ו, ד')

עמדת הרב מוהליבר

"מבואר שחובה על האדם לעשות בצרכי ביתו, אף שבהכרח ישבות על ידי זה מלימוד תורה".
(הרב שמואל מוהליבר, "היראה וההשכלה")

"מדוע זה מאסו בני עמנו בכל מלאכת יד? אבותינו הראשונים היו עובדי אדמה ורועי צאן; מגדולי חכמי התלמוד ז"ל היו בעלי מלאכות שונות, וכל זה לא האפיל על זוהר מעלתם, ונהפוך הוא, כי על חכמתם הרבה נתווספו טהרת הלב ומנוחת הנפש, ורק אנחנו כלימה מכסה את פנינו ללמד את בנינו אומנות. הגם לאכול לחם בלתי מגואל בעושיק ותרמית, רק מעמל ויגיע כפיו - הגם זה לאשמה תחשב?"
(הרב מוהליבר, "אושר האדם")

"ללמד את בנינו את שפת המדינה ושאר הידיעות הנחוצות, לפי הזמן והמקום, באופנים שנהיה בטוחים אשר הדת והאמונה תשארנה בתוקפם".
(הרב שמואל מוהליבר, "אושר האדם")

"אנשי השם דגולים בתורה וביראה... הרבה שגו בזה, ואם יעמדו על דעתם יביאו על העם כולו אסון איום חלילה, ורק המה ערבים בדבר ואחריות הסכנה הזאת רק עליהם".
(הרב שמואל מוהליבר, "אושר האדם")

נספח 3: תורה והשכלה - דף משימות

חלק א:

1. עיינו בקטעי המקורות והסבירו את תפיסתו של הרב מוהליבר ואת החידוש שבה.
2. התחלקו לשתי קבוצות. קבוצה אחת תייצג את העמדה החרדית וקבוצה שנייה תייצג את עמדתו של הרב מוהליבר.
3. כל קבוצה תציג את טיעוניה ותנסה לשכנע בצדקת דרכה.

חלק ב:

1. נסו לחשוב על ויכוח דומה שמתרחש היום (בין מקצועות חול לבין מקצועות קודש? בין חנוך תורני וישיבתי לבין חינוך דתי רגיל? בין שירות צבאי לבין לימוד בישיבה? בין לימודים באוניברסיטה לבין לימודים במוסד תורני?). העלו את הטענות השונים שעולים בוויכוח זה.
2. הציגו את הנושא שעסקתם בו לפני המליאה.

נספח 4: תורה והשכלה - דף טיעונים

1. טיעונים המשקפים את הוויכוח בתקופתו של הרב מוהליבר

טיעונים בעד השכלה כללית

- א. היהודים יוכלו לפרנס את עצמם ולא להיות תלויים בחסדי שמיים.
- ב. השכלה כללית תורמת לאיכות חייו ולאושרו של האדם.
- ג. ידיעת שפת המדינה והכרת תרבותה תועיל לשיפור ההבנה עם הסביבה הלא-יהודית ועם הממשלה.
- ד. ההתנגדות להשכלה כללית תביא צעירים רבים לנטישת הדת.

טיעונים נגד השכלה כללית

- א. ייעודו של עם ישראל הוא לימוד תורה ועבודת ה'.
- ב. היהודים יכולים להמשיך להתפרנס בדרכים המסורתיות ולהסתפק במועט, ואין צורך בשינוי.
- ג. יהודים אינם צריכים לעסוק בדברים זרים שמתרחשים מחוץ לקהילה היהודית.
- ד. השכלה כללית עלולה להביא את הצעירים לנטישת הקהילה.

2. טיעונים שמשקפים את הוויכוח היום

טיעונים בעד השכלה כללית

- א. השכלה כללית מאפשרת לאדם לרכוש מקצוע, להתקדם ולהתפרנס בכבוד ולא להפוך לנטל על החברה.
- ב. השכלה כללית תורמת לאיכות חייו ולאושרו של האדם.
- ג. השכלה כללית והבנת התרבות המערבית הכרחית לאזרח במדינה דמוקרטית.
- ד. מדינה מודרנית אינה יכולה להתנהל ולקיים את המערכות הכלכליות והחברתיות שבה (כולל שירותי בריאות, רווחה, צבא, בנקאות, משפט וכדומה) ללא אנשים בעלי השכלה בכל תחומי הדעת והמדע.
- ה. השתתפות בכל מערכות החיים במדינה מבטאת אחריות למדינה ושותפות גורל עם העם היהודי כולו.

טיעונים נגד השכלה כללית

- א. ייעודו של עם ישראל הוא לימוד תורה ועבודת ה'.
- ב. היהודים יכולים להמשיך להתפרנס בדרכים המסורתיות ולהסתפק במועט, ואין צורך בשינוי.
- ג. יהודים אינם צריכים לעסוק בתרבות המערבית הנוכרית.
- ד. השכלה כללית עלולה להביא לנטישת הדת.
- ה. לומדי התורה שומרים על קיומו של עם ישראל; ללא מימד רוחני אין למדינה זכות קיום.